

ČESKÝ ROZVOD S C. A K. MONARCHIÍ

MILOSLAV MARTÍNEK

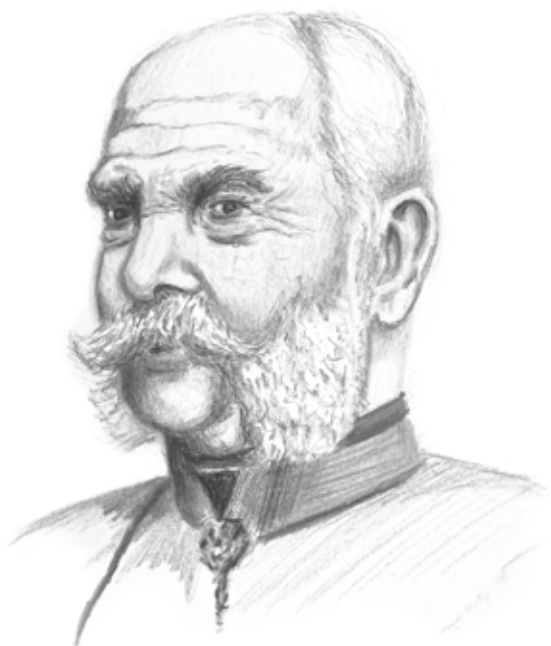

ČESKÝ ROZVOD S C. A K. MONARCHIÍ

ČESKÝ ROZVOD S C. A K. MONARCHIÍ

MILOSLAV MARTÍNEK

© Miloslav Martínek, 2025

Photos © archiv autora, Library of Congress, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Wikimedia Commons, 2025.

Cover art © Aneta Cikánová, 2025

Cover illustration © Tomáš Cikán, 2025

Czech edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2025

ISBN 978-80-278-0242-5 (print)

ISBN 978-80-278-1570-8 (ePub)

ISBN 978-80-278-1571-5 (mobi)

ISBN 978-80-278-1572-2 (pdf)

Obsah

CÍSAŘSKÝ MANIFEST	9
Podivný konec sletu	9
Prázdninová idyla	11
„Na Bělehrad!“	13
Na svatou Annu	21
Poprvé v ohni	26
Diplomaté se loučí, generálové přicházejí.	27
Vlastenecké nadšení	31
„Pro Boha, za císaře a vlast!“	34
Aféra národních sociálů	37
Kdo byl špiclem?	39
Národní soud	40
 POLITIKA PŘED SOUDEM.	 43
Masaryk proti proudu	47
Marné snahy mladočeského usmířování	50
Masarykovo hledání	51
Procházka letenským parkem	55
Spojení s cizinou.	58
„Masarykův vyzvědač“	59
Beneš odchází do ciziny	62
Osudný knoflík	63
„Takže, pánové, číňte se!“	69
Zatýkání u Oličových	74
Masarykovy písemnosti	76
Vídeňské rozsudky	78

VELEZRÁDCI.....	79
Ostravské ortely generála Matuschky.....	80
Ruské letáky	85
„Pražské děti“ a ti druzí	88
Tisíc a jedna noc Václava Klofáče	91
Internace odpůrců militarismu	96
Chystá se velezrádný proces	98
Rašínovy kriminály	102
Ve stínu věže smrti.....	104
Vyzvědači	105
„Odsuzují se k trestu smrti provazem“	111
Hlad v Möllersdorfu	113
Finančníci	116
Literáti za katrem	119
„Meč Damoklův visel na tenké vlásince nad mojí svobodou...“	119
Macharovy Krůpěje.....	120
Zatčení a kriminál	122
Za cizí verše.....	123
„Rys doby bylo loučení“	124
Svět zůstal za vraty.....	125
Vlak se znovu hnul	127
Marně čekající germánská princezna	128
„JE POZDĚ, VELIČENSTVO!“	130
„Vzbuďte mne o půl čtvrté, jako obvykle...“	130
Odmítnutá žádost	133
Poselství bourbonských princů	139
Beznaděj z Bad Homburgu.....	144
Rozpaky nad Itálií	146
Podruhé do Vídně	147
Lesk uherské koruny	148
Projev českých spisovatelů	154
Češi a Němci.....	157
Do války se hlásí hlad	160

Demonstrace pražských kováků	162
Vídeň 30. květen 1917	164
Císařská amnestie	167
Sociální demokraté ve Stockholmu	170
Setkání s Masarykovým emisarem	172
„Nikdo, ani dr. Šmeral...“	173
Odchod mladočeských aktivistů	176
Tříkrálová deklarace	178
V Brestu Litevském	179
Jednání austrofilských politiků	181
Generální stávka.	182
Řeč hraběte Czernina	184
Prísaha českého národa jako odpověď Czerninovi.	185
Clemenceau: „Hrabě Czernin lhal!“	186
Rodí se Deutschböhmen	189
Ozývají se Slováci	189
Přetvoření Národního výboru	191
KAPELY V ULICÍCH	193
Mocnářství pukalo ve švech	195
Pozdní procitnutí	197
Socialistická rada a 14. říjen 1918	198
Manifest císaře Karla	202
Washingtonské odpovědi	205
Cesta do Ženevy	207
V jiném světě	209
Československo bude republikou	210
Neklidná noc Aloise Rašína	212
Dvouhlavý orel se snáší k zemi	214
„Namísto staré moci přichází moc nová!“	217
Přebírání moci	218
Místodržitelův návrat	219
V budově zemského sněmu	221
„Právě se vracíme z místodržitelství“	223

První zákon.	224
Police, četnictvo a vojáci	226
Rušný den setníka Rošického.	228
Hlídky v ulicích	229
Na vojenském velitelství	231
Jen zachovat klid a pořádek	232
„I vy, pane hejtmane?“	235
Telefon z Litoměřic.	237
Plukovník Stusche se nechce vzdávat	238
Stanné právo?	240
Odchod bez pocty	241
„Potěšení je na mé straně“	243
Trpký osud setníka Rošického	244
 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	 247

Císařský manifest

„Milý hrabě Stürgkhu, bylo mým nejvroucnějším přáním, abych léta, která z Boží milosti jsou Mi ještě dopřána, mohl zasvětit dílu míru a uchránit Svoje národy před těžkými oběťmi a břemeny války. V radě Prozřetelnosti bylo jinak rozhodnuto. [...] A tak jsem nucen přikročit k tomu, aby se mocí zbraní opatřily nezbytné záruky, které mají zabezpečiti Mým národům pokoj uvnitř a trvalý mír na venek...“

Podivný konec sletu

Svátek apoštolů Petra a Pavla připadal v roce 1914 na pondělí. Předšlé volné dny hodlali brněnští sokolové využít k uspořádání sletových slavností na cvičišti v Králově Poli. Měly posílit národní uvědomění brněnských Čechů a demonstrovat sílu sokolského hnutí v celých českých zemích.

Od pátku (26. června) se do moravského hlavního města sjížděli účastníci sletových slavností nejen z celé Moravy i z Čech, ale i z ciziny, zvláště ze slovanských zemí. Pořadatelé předpovídali zájem novinářů: „Zastoupeny budou všechny pražské deníky české, ohlášen je také korespondent pařížského L’Echo de Paris a redaktor amerického Sokola dr. Breuer z Nov. Yorku,“ liboval si list Moravská orlice.

Vlastenecký tisk upozorňoval na nepoměr mezi Čechy a Němci v moravské metropoli, kde podle sčítání z roku 1910 žilo 61 617 Němců a 41 943 Čechů; v okolí moravské metropole měli příslušníci české národnosti mezi obyvatelstvem drtivou převahu: 16 789 Němců žilo mezi 144 907 Čechy. Nepoměr se projevoval zejména ve školství. V Brně nebyla jediná česká měšťanská škola. Podobná situace existovala mezi obecnými školami, případně i mezi mateřskými školkami. Německá radnice nepodporovala české školství, a vlastenecké kruhy proto

vyzývaly k podpoře Ústřední Matice školské: „Nabízejte a žádejte všude odznak matiční! Nebudiž jediného Čecha ve dnech sletových, který by mimo odznaků sokolských nebyl také opatřen odznakem matičním!“

V následujících dnech se brněnské ulice rozdělily – část zdobily černožluté a velkoněmecké (černo-zlato-červené) barvy, zatímco jinde rozkvetly procházkové trasy „slovanskými a českými barvami praporů volajících vstříc účastníkům velkolepých slavností sokolských nadšené a srdečně ‚Vítejte nám!‘, popisovaly české noviny. [...] České Brno vítá dnes desetitisíce českých hostů nejen ze všech tří zemí koruny svatováv-lavské, také z neústupné naší stráže na Dunaji, příslušníky naší sloven-ské větve, Maďary tak krutě deptané, a slovanské hosty srbské [...] vítá je srdečně česky, srdcem svým, naplněným láskou, duší svou, nadšeně prohrátou, vítá je bratrským ‚Vítejte nám!‘, hlásala na úvodní straně Moravská orlice.“

Brněnský slet začínal sobotním (27. června) koncertem Kolínské hudby, slavnostním večerem pro zvané v Besedním domě a Fibichovou

Sokolský slet v Brně, konaný na konci června 1914.

operou *Pád Arkuna* v brněnském Národním divadle. Provázely ho večerní srážky mezi Němci a Čechy v ulicích města.

V nedělním ránu (28. června) se začali objevovat na Eliščině třídě (dnes Husova) první účastníci a krátce po obědě se začal řadit průvod cvičenců. Vedlo ho jízdní banderium a po něm kráčeli význační hosté. Za skupinou praporečníků následovaly oddíly jednotlivých sokolských žup. Všichni mířili do Králova Pole, kde o čtvrté odpoledne měla začít tělocvičná vystoupení. Nejprve odcvičily sokolské ženy, ale už při jejich vystoupení se mezi přihlížejícími šířil jakýsi neklid, který vyvolala zpráva o sarajevském atentátu. „Nejdříve nastal mrazivý klid, potom se však dav rozhučel,“ vzpomínala Božena Neumannová-Hodáčová, druhá manželka básníka S. K. Neumanna: „Nepodařilo se mi zachytit všechny nejasné výroky, byl to opravdu oceán zvuků a hlasů, ale potom jeden hlas, vážný a důrazný pronesl větu: ‚Válku máme za dveřmi!‘“

Prázdninová idyla

Napětí nejbližších dnů, které zvyšovala zvláštní vydání novin, se vybijelo v soustrastných telegramech s projevy oddanosti císařskému domu. Za obyvatele Prahy je vyjádřil telegram zaslaný Nejvyšší kabinetní kanceláři a podepsaný mladočeským starostou dr. Karlem Grošem: „Veškeré obyvatelstvo král. hlavního města Prahy a celý český národ je zdrcen zprávou o hrozném neštěstí, které právě dnes postihlo našeho nejmilostivějšího císaře a krále a celý Nejvyšší panovnický dům tragickým skonem arcivévody následníka Františka Ferdinanda a jeho vznešené choti, a dovoluji si jménem městského zastupitelstva a obyvatelstva hlavního města Prahy u stupňů Nejvyššího trůnu tlumočiti nejvroucnější, nejoddanější projev nejhlubší soustrasti. Kéž v tomto těžkém okamžiku Všemohoucí posílá a chrání Vaše císařské a královské Apoštolské Veličenstvo...“

Po prvním šoku se situace v příštích dnech uklidňovala. Noviny vypsal podrobnosti atentátu a veřejnost, které zavražděný následník příliš k srdci nepřirostl, se pozastavovala nad cynismem vídeňského dvora

*Následník rakousko-uherského trůnu František Ferdinand
se svou chotí Žofíí v Sarajevu, jen pár chvil před osudovým atentátem.*

při organizaci pohřbu Františka Ferdinanda – první oběti přicházející války – a jeho morgantické choti. Spřátelená česká aristokracie se zmožila na tichý protest, když při odjezdu vlaku s rakvemi následníka císařského trůnu a jeho choti je doprovodili na Západní nádraží. S nimi se vydal i nový následník arcivévoda Karel František Josef.

Rakouský tisk se právě o něm rozepisoval jako o naději na další „rozkvět“ mocnářství. České listy uvažovaly o vztahu předurčeného císaře k českému národu. Hojně čtená *Národní politika* využila názor zemřelého (1912) staročeského ministra prof. Albína Bráfa, který „co nejchvalněji vyjadřoval se o příštím následníku trůnu, zdůrazňuje především obdivuhodnou bystrost, s jakou mladý arcikníže chápal i nejtěžší materiál cizí, veliký zájem, jaký jevil o veškeré důležité otázky. Jeho svrchovanou korektnost a vzorný i roztomilý způsob, jakým konal vždy uložené sobě povinnosti. Zesnulý dr. Bráf také sděloval, jak arcikníže Karel František Josef dobře česky umí a jak v české řeči dobře se vyjadřoval, běželo-li o vědecká témata. Zkrátka, dr. Bráf líčil arciknížete Karla Františka Josefa jako nadějněho muže“.

Válka se podle obecného mínění odkládala, zvláště když ani František Josef neváhal a odjel do Bad Ischlu. Obyvatelé Evropy se rozjeli na dovolené. Spisovatel Stefan Zweig vzpomínal ve své autobiografii *Svět včerejška* (1942) na idylický pobyt v belgickém Ostende, kde si děti budoucích nepřátel společně hrály.

Studující František Kubka, syn státního úředníka, pobýval s otcem na dovolené v Železné Rudě: „V novinách se sice psalo o velkém napětí mezi Vídní a Bělehradem, ale zároveň se doufalo, že se spor nepromění ve válku. Protože jsme všichni přivykli dlouhým kontroverzím mezi Vídní a Bělehradem, na druhé straně jsme všichni odvykli myšlence na válku, vždyť fakticky byla poslední válka, ve které umírali Češi, osmačtyřicet let za námi (1866), byli jsme přesvědčeni, že v poslední chvíli se všechno urovná. [...] Sedal jsem s dívkou, do které jsem byl chlapecky zamilován, na kvetoucím palouku u ‚Vily Marie‘. Byli jsme oba velmi bezstarostní. Stín javoru se měkce kladl na smaragdové louky. Šuměly modré hvozdý. Chvěla se nervózně osika a vonělo jahodiní. Občas zaduněla tlumená rána kácené jedle. Šedivě dýmaly milíře nad neviditelným Javorským jezerem,“ líčí idylu červencových dnů roku 1914 budoucí novinář a spisovatel František Kubka ve vzpomínkové knize *Mezi válkami* (1969).

„Na Bělehrad!“

Zatímco měšťáci si užívali idylu na dovolené a sedláci začínali sklízet úrodu, generálové a diplomati jednali. Rakouská generalita se vzápětí po atentátu sjížděla do Vídně, aby překontrolovala připravenost k válce se Srbskem, které si musí svou vinu na smrti následníka trůnu odpýkat. Není přece možné chovat se k poměrům na Balkáně lhostejně, jak Rakousko-Uhersko dosud činilo, ani přihlížet na růst vlivu Srbska, nástroje ruské politiky. V nejvyšších vídeňských kruzích se vytvářela válečná strana, jejíž hlavou se stal náčelník generálního štábu Franz Conrad von Hötzendorf. Jemu po boku stál společný ministr války Alexander von Krobatin a podporoval ho arcivévoda Friedrich, Bezručův markýz Géro, jenž přebíral po zavražděném následníkovi funkci

Náčelník generálního štábu rakouské armády Conrad von Hötzendorf, jedna z klíčových postav proválečně laděné frakce.

Ministr války Alexander von Krobatin.

generálního inspektora nad císařskou armádou. Doplnoval je společný ministr financí Leon Biliński, kterému náležela správa Bosny a Hercegoviny a neměl nejčistější svědomí při zajišťování sarajevské návštěvy Františka Ferdinanda. Ministr zahraničí hrabě Leopold Berchtold (majitel Buchlovic a dalších moravských statků) zpočátku váhal, zvláště když narážel na odpor uherského ministerského předsedy Istvána Tiszy. Maďarský hrabě nechtěl otevřený konflikt se Srbskem; obával se, že v případě okupace poraženého Srbska – o vítězství rakousko-uherské armády nikdo nepochyboval – se rozšíří podíl slovanského obyvatelstva v Uhrách. Snažil se přesvědčit císaře o nebezpečí velmocenského konfliktu s Ruskem. Na území Uher by se mohly odehrávat ničivé vojenské operace. Uherský ministerský předseda se rozhodl brzdit válečné úmysly generálů.

Ministr zahraničí Berchtold podnikl už 2. července cestu do Bad Ischlu k císaři, kterému předal nezvratné důkazy o bělehradské lince, jež vedla od pachatelů atentátu k srbským důstojníkům z organizace Černá ruka. František Josef nechtěl jít sám do války bez jednoznačného souhlasu německého císaře Viléma II. První reakce německého panovníka zněla rozhodně: „Se Srby je nutné se vypořádat, a to brzy! Teď, anebo nikdy!“ vykřikoval ještě na jachtě, se kterou se účastnil námořní regaty v Kielu. Podobné emoce projevoval německý velvyslanec ve Vídni Heinrich von Tschirschky, který ubezpečil hraběte Berchtolda, že „pouze rázný postup proti Srbsku může vést k cíli“.

V sídle rakousko-uherského ministerstva zahraničí na Ballhausplatzu se rozhodli sondovat situaci v Berlíně. Berchtold vyslal do německé metropole šéfa svého kabinetu hraběte Sándora Hoyose, který před lety (1908) zjišťoval stanovisko německých vládních kruhů k otázce rakousko-uherské anexe Bosny a Hercegoviny. V městě nad Správou měl mnohé významné konexe.

Krátce po příjezdu do Berlína udělil tamnímu velvyslanci Ladislavu Szögyénymu instrukce, které vyjadřovaly odhodlání Vídně podniknout kroky, které by přinesly „vyřazení Srbska jako politicko-mocenského faktoru na Balkáně“, což znamenalo válku.

Vilém II. se sice vymlouval na potřebu konzultací s kancléřem Theobaldem von Bethmann-Hollwegem, ale při audienci sdělil rakousko-uherskému velvyslanci, že „naše kroky nelze oddělovat. Ruský postoj bude sice nepřátelský, ale na to se (německý císař) připravoval celé roky, a pokud bude válka mezi Rakouskem-Uherskem nevyhnutelná, můžeme si být jistí, že Německo, náš věrný přítel, bude stát na naší straně“, cituje Sean McMeekin ve své knize *Červenec 1914: Poslední dny před válkou* ze zprávy velvyslance Szögyényho ministru Berchtoldovi.

Přestože von Hoyose ubezpečil náměstek ministra Arthur Zimmermann podporou německých válečných kruhů, přesvědčených o nepřipravenosti Ruska a Francie na válku, Berchtoldův emisar přicházel na schůzku s opatrnickým kancléřem Bethmannem-Hollwegem s obavami. Překvapivě však kancléř ubezpečil vídeňské vyjednávače, že vyhlá-

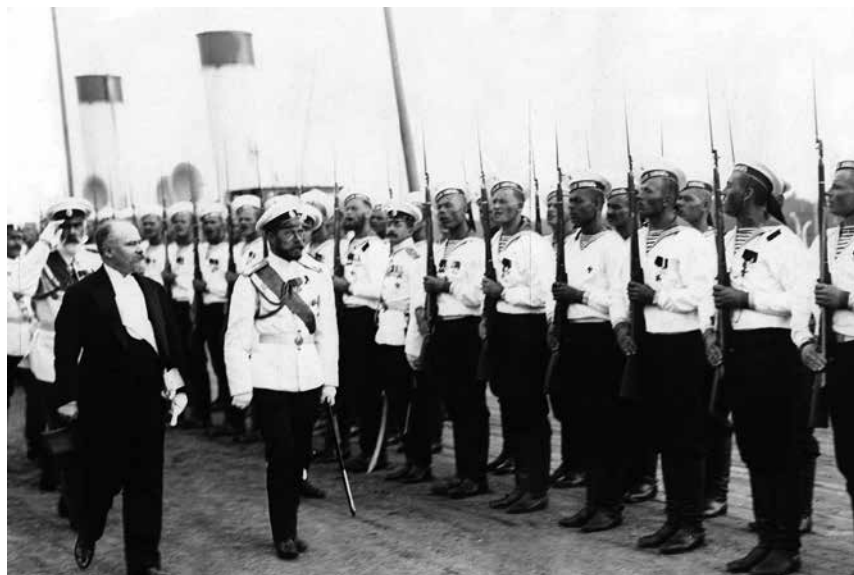

*Rakousko-uherský ministr zahraničí Berchtold (vlevo)
v rozhovoru s německým kancléřem Bethmannem-Hollwegem.*

šení války je věcí Rakouska-Uherska a že „okamžitá akce z naší strany vůči Srbsku bude znamenat nejlepší a nejrozhodnější řešení našich potíží na Balkáně“. Německo vystavovalo Rakousku-Uhersku nevyplněný šek, což podtrhl Szögyény formulací ve vlastní zprávě Berchtoldovi, že „ať už rozhodneme jakkoli, můžeme se s jistotou spolehnout, že Německo bude stát po našem boku jako náš spojenec“.

Zprávu berlínského velvyslance dostal hrabě Berchtold v pondělí 6. července večer a příští den zasedl v Schönbrunnu společný kabinet. Hrabě István Tisza upozorňoval, že v případě války se Srbskem se může Rakousko-Uhersko ocitnout v situaci, kdy bude bojovat na dvou frontách. Požadoval určité „zjemnění“ formulací v připravovaném ultimátu Srbsku a vyhrazoval si právo kontrasignace připravované noty bělehradské vlády.

Berchtold musel znovu za císařem do Bad Ischlu (9. července) a po jednání s Františkem Josefem opakoval císařova slova, že „není cesty zpět!“. Ministr zahraničí mohl začít připravovat ultimátum v nejostřejší a nesplnitelné formě. Pověřil jeho koncipováním velvyslance Alexandra von Musulina, jenž měl „k ruce“ bývalého bělehradského diplomatického zástupce hraběte Johanna Forgáche von Ghymes. Před několika lety utrpěl blamáž, když přímo v budově vyslanectví nechal zhotovit dokumenty, jež měly usvědčit Srby a Chorvaty, žijící v Rakousku-Uhersku, z velezrady a spolupráce se znepráteným Srbskem. Krátce po anexi Bosny a Hercegoviny (5. října 1908) se padělanými písemnostmi oháněl historik Heinrich Friedjung v článcích pro *Neue Freie Presse*, jež vyšly koncem března 1909 na přímý podnět rakousko-uherského ministra zahraničí Aloise Lexy von Aehrenthala. Podle nich Srbsko představovalo zdroj neklidu na Balkáně a podněcovalo rakousko-uherské státní příslušníky k velezradě. Chtěl tím podpořit obžalobu v procesu, který probíhal od 3. března v Záhřebu a v němž na lavici obžalovaných usedlo 53 Chorvatů, intelektuálů i prostých sedláků. Poslanec T. G. Masaryk se rozjel do Záhřebu a do Bělehradu: „Přišel za mnou chorvatský poslanec [Franjo] Supilo, že má důkazy, že za tím podvrhem jsou agenti zahraničního ministra a vyslanec Forgách. Mně to nestačilo, chtěl jsem mít všechno dopodrobna a na místě zjištěno; jel jsem tehdy několikrát do Bělehradu – tam jsme našli i dírký na dveřích, na kterých ten dokument byl připíchnut, když jej fotografovali, prohlédl jsem si [Dragišu] Vasiće, který ten dokument zhotovil – zkrátka Friedjung svou při prohrál a já jsem pokračoval v delegacích [orgánu, v němž rokovali zástupci předlitavské Říšské rady spolu s poslanci uherského parlamentu o společných záležitostech, mj. o zahraniční politice, pozn. autora] proti Aehrenthalovi,“ vyprávěl Masaryk Karlu Čapkovi. Masaryk namířil svou kritiku i proti hraběti Berchtoldovi, Aehrenthalovu následníkovi v úřadu ministra zahraničí: „S malým Srbskem jednalo se s jakýmsi pohrdáním. Ze všeho se dá vycítit, že Srbsko mělo být potrestáno,“ horlil TGM v zasedání delegací 11. listopadu 1910. Vděku se nedomáhal. Provládní delegáti jej v průběhu debaty okřikovali, rušili a při Masarykových projevech opouštěli jednací sál. Při večírku, který se konal v Budapešti při delegačních jednáních

*Francouzský prezident Raymond Poincaré s carem Mikulášem II.
během návštěvy Petrohradu v létě 1914.*

(1911), se k němu František Josef obrátil zády: „Obrátil jsem se k němu také zády a odešel jsem. Udělalo to velký rozruch,“ svěřoval se TGM po letech.

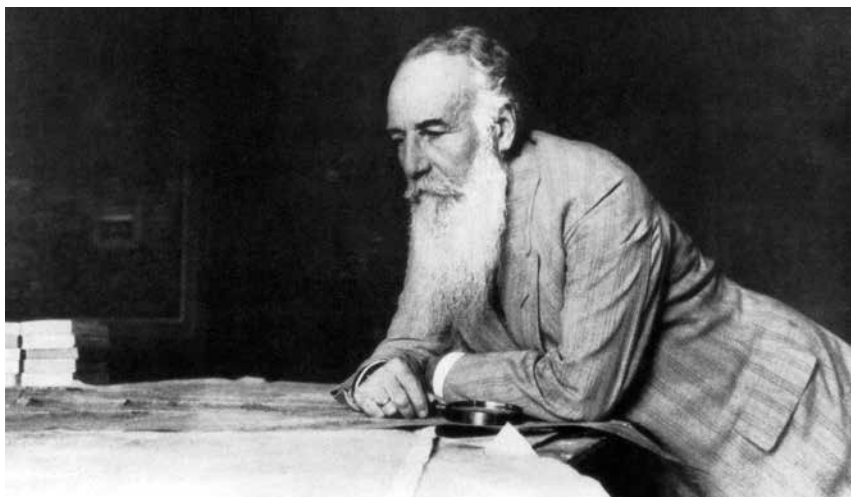
V neděli 19. července znovu zasedla v Berchtoldově vídeňské rezidenci společná ministerská rada. Hrabě Berchtold předložil koncept ultimativní nóty Srbsku a přednesl časový rozvrh kroků, které mohly vést jen k válce. Ultimátum s termínem 48 hodin chtěl odeslat srbské vládě až 23. července, ve chvílích, kdy se bude v Sankt Petěrburgu loučit francouzský prezident Raymond Poincaré s carem Mikulášem II. O den později se o jeho obsahu měly dovědět další evropské státy. Rakousko-Uhersko získávalo dost času pro přípravu mobilizace, kterou ministr války Krobatin chtěl vyhlásit v neděli 26. července, na svatou Annu.

Z textu, který kabinet schvaloval, číselna nadutost a nenávisť: „Dějiny posledních let a zejména bolestné události z 28. června prokázaly existenci podvratného hnutí v Srbsku, jehož cílem jest odloučení od

rakousko-uherského mocnářství jisté části jeho území. Toto hnutí, jež vzniklo před zraky srbské vlády, projevilo se později za hranicemi království teroristickými činy, řadou atentátů a vraždami. Daleka toho, aby vyplnila formální závazky, obsažené v prohlášení ze dne 31. března 1909 (kterým Srbsko uznalo anexi Bosny a Hercegoviny), neučinila srbská královská vláda ničeho, aby toto hnutí potlačila. Trpěla zločinné rejdy různých spolků a sdružení, čelící proti mocnářství, bezuzdnou mluvu tisku, vychvalování původců atentátu, účastenství důstojníků a úředníků na podvrzatných rejdech,“ vyčítala rakousko-uherská nota srbské královské vládě.

Podle přání Vídně mělo Srbsko potlačit projevy podněcující nenávisť vůči habsburské říši nebo její územní celistvosti, což souviselo s teritoriem Bosny a Hercegoviny, anektované v roce 1908 Rakouskem-Uherskem; rozpustit spolky a organizace, provádějící propagandu proti habsburské říši; odstranit z učebnic a učebních pomůcek vše, co by podněcovalo propagandu proti Vídni a propustit osoby, které by takovou propagandu šířily ve školách, stejně jako úředníky a důstojníky, kteří se v tomto smyslu provinili. Jejich jména měly sdělit rakousko-uherské úřady. Vídeňská vláda požadovala, aby „v Srbsku spolupůsobily c. a k. orgány při potlačování hnutí, směřujícího proti teritoriální nedotknutelnosti monarchie“. Zvláště urážlivě pro příslušníky svrchovaného státu zněl šestý bod rakousko-uherské noty, požadující, „aby zahájeno bylo soudní vyšetřování proti oněm účastníkům komplotu ze dne 28. června, kteří jsou na srbském území. Orgány delegované k tomu c. a k. vládou zúčastní se příslušných šetření. C. a k. vláda očekává odpověď královské vlády do soboty dne 25. t. m. do šesté hodiny odpolední“, což znamenalo do dvou dnů. S tímto sdělením, ke kterému byly připojeny dokumenty o původu granátů použitých při atentátu, se vyslanec Wladimir Giesl von Gieslingen odebral do bělehradského sídla předsedy vlády.

Nikola Pašić urychleně ukončil svou předvolební agitační cestu na jihu Srbska a vrátil se do Bělehradu. Zjišťoval stanovisko Ruska, ale ani jemu se v té chvíli nechtělo do války. Představitelé carské vlády radili Srbsku, aby ustoupilo násilí a počkalo na verdikt mocností. Teprve před vypršením dvoudenní lhůty navštívil ministerský předseda

Srbský premiér Nikola Pašić.

Pašić rakousko-uherské vyslanectví, aby sdělil představiteli mocnářství kladnou odpověď srbské vlády. Přijala ultimátum, až na závěrečné body, které žádaly účast rakousko-uherských bezpečnostních a soudních orgánů při vyšetřování na srbském území. Jak si v dramatu Karla Krause *Poslední chvíle lidstva*, vytvářeného v roce 1915, říkají úředníci vídeňského ministerstva zahraničí s dlouhou řádkou jmen a patřičnými šlechtickými tituly na náměstí před Míčovnou (v překladu Hanuše Karlacha, 2006): „To ultimátum bylo bezva. Konečně! Konečně! [...] No ale vo fous a přijali ho. – To by mě bývalo pořádně rozvzteklilo. Naštěstí jsme v něm měli dva bodíky, naše vyšetřování na srbské půdě a tak – no a na ně neskočili. No a teď si to můžou přičíst sami sobě, Srbové.“

Marně přesvědčoval britský ministr zahraničí Edward Grey rakousko-uherského velvyslance v Londýně hraběte Alberta von Mensdorff-Pouilly, aby vídeňská vláda zmírnila tempo, že by se britská diplomacie mohla ujmout zprostředkování. Ve Vídni už zvítězila válečná strana a také německý císař už nebyl ochotný ustupovat londýnskému naléhání. Ruská vláda odmítala opustit Srby a přenechat Rakousku-Uherku iniciativu na Balkáně. Carský ministr zahraničí Sergej Sazonov

ujistil srbského diplomatického zástupce v Petrohradě Miroslava Spaljakoviće, že „Srbsko se může spolehnout na ruskou pomoc“. Vyslanci Gieslovi stačila pouhá půlhodina, aby označil srbskou odpověď za nedostatečnou. Současně sdělil srbské královské vládě, že spolu se svým personálem opouští Bělehrad. Velká válka se přiblížila o další krok – naděje, že půjde o jakousi trestnou výpravu proti Srbům, se ale vzdalovala.

Na svatou Annu

Nastala neděle 26. července 1914. Ještě v noci otvírali velitelé regimentů a batalionů císařské armády, rakouské zeměbrany a uherského královského vojska zapečetěné obálky s instrukcemi pro případ mobilizace. Na veřejných prostranstvích i na úředních budovách vylepili v brzkém ránu zřízcenci mobilizační vyhlášky: „Jdu-li dnes po letech kolem místa, kde jsem u pošty četl onu černožlutou vyhlášku, vždy znovu a znovu ožíví se ona vzpomínka na smutné jitra 26. července 1914,“ vzpomínal Antonín Černý z Domažlic. „Vidím vždy jasně hlouček chodských žen, několik mužů, kteří ustrašení zde stáli a slabikovali. Na první pohled poznal jsi, koho se to týkalo. Vojáci – a mezi ně patřil jsem i já, nešťastník – a ženy, které měly syna vojákem neb muže vojína, stáli němě, a věřím pevně, že četli každou řádku nejméně dvakrát. Jednak nechápali naráz smysl, jednak oči chvílemi neviděly, jen bloudily po žlutém papíře. A nikdo z postižených nemluvil. – Vždyť hrdlo bylo staženo a v hlavě hučelo a praskalo. Do 48 hodin!“ Noviny se snažily uklidňovat obecné mínění. Ještě 1. srpna ubezpečovala *Národní politika*, že mobilizace ještě neznamená válku. „Mobilisovati značí doslovně učiniti mobilním, připraveným, pohyblivým. Je dojista nejen právem, ale i povinností mecenášů zabezpečiti říši takovým opatřením vůči všemožným událostem. [...] Mobilisace neznamená válku, mobilisace může býti každé chvíle zase zrušena, když odpadne příčina, pro kterou byla nařízena.“

Podobně hovořil rakousko-uherský ministr zahraničí, který dobře věděl o zprostředkovatelských návrzích britského ministra zahraničí Edwarda Greye. Britům se do války nechtělo a po odplatě za rok 1871

netoužili na konci července 1914 ani Francouzi. Rakouskem však zavládla touha potrestat Srby. Mobilizace probíhala zcela uspokojivě, i když její vyhlášení nepřicházelo v nejvhodnější čas. Krátce před 26. červnem dostali vojáci v kasárnách dovolenku, aby pomáhali při žních. Velitel berounské posádky (IV. batalion 88. pluku) Karel Wagner musel rozeslat přes 200 telegramů, aby svolal aktivní důstojníky a mužstvo, jež se rozptýlilo daleko od posádkového města. Očekával na začátku příjezd asi dvou tisíc záložníků, ale k jeho překvapení se již první den dostavil dvojnásobek a v kasárnách nebylo místa. Pro ubytování museli zařizovat budovy obecné školy a povolance z bližších míst posílali zatím domů.

Kadeta Františka Petržílu zastihla mobilizace ve vršovických kasárnách: „Již za svítání na svatou Annu, 26. července v neděli, pobíhali časně důstojníci i vojáci, taktéž asi dvě stě mužů vyslaných od města Prahy jako pomocná síla k pracím ve skladištích. Záhy počaly se vozy muniční, ambulanční, proviantury, polní kuchyně a podobně ze skladišť přetahovati ven na rozsáhlé pole, kdež rovnány do řad. Taktéž koně byli odváděni a noví od majora nakupováni. I rezervisté docházeli k presentacím. Všade jevil se ruch. Plno civilistů kupilo se kolem kasáren a zvědavě všemu přihlíželo.“

Pražské policejní ředitelství s jistým uspokojením hlásilo 27. července, že v jeho obvodu nedošlo k žádným projevům protirakouského odboje (či projevům sympatií vůči Jihoslovanům, proti nimž přijatá opatření mířila). Nástup povolanců, doprovázených rodinnými příslušníky, způsobil sice na ulicích zvýšený ruch, ale vcelku nedošlo k výraznějšímu porušování klidu a pořádku. Strážníci museli asistovat při větším sběhu lidí, kteří chtěli vyzvednout své úspory v peněžních ústavech, ale k nějakému útoku na banky a spořitelny nedošlo.

Ožila nádraží, která se naplnila nastupujícími vojáky a rodinami, které je doprovázely. Jejich atmosféru popsal pamětník, spisovatel Karel Poláček, jehož hrdinové z okresního města táhli do boje: „Lidé klopytali přes svá zavazadla, známí si padali do náruče. Ženy nařikaly, ale nastupující branci se vypínali a vrhali kolem sebe jaré, junácké pohledy.“

Jeho c. a k. Apostolské Veličenstvo ráčil nejmilostivěji vydat tento Nejvyšší vládní nález a manifest:

Mým bratrě Stürgkhu!

Vidělo se Mě, navštívil ministra Mého domu a vece zasedání, abych oznámil královské srbské vládě, že mezi mocnářstvem a Srbskem nastal stav válčení.

V této osudné chvíli jest Mě potřeba obrátiti se na Svoje milované národy. Narážuji Vám tudíž, abyste přiloženy manifest veřejně vyhlásili.

V Lázních Idu, dne 28. července 1914.

František Josef V. R.

Stürgkh V. R.

Mým národům!

Bylo Mým nejvroucenějším přáním, abych léta, která z Boží milosti jsou Mě ještě dopřána, mohl zasvětit dílem míru a uchránit Svoje národy před těžkými obětmi a břemeny války.

V radě Prozřetelosti bylo jinak rozhodnuto.

Pletichy protivníka plněho nenávisť máti Mne, abych na obranu cti Svého mocnářství, na ochranu jeho vážnosti a moci, k zabezpečení jeho državy po dlouhých letech míru chopil se meče.

S nevděkem rychle zapominajícím nastoupilo království srbské, které od prvního začátku své státní samostatnosti až do nejnovější doby od Mých předkův a ode Mne bylo chráněno a podporováno, již před lety cestu otevřeného nepřátelství proti Rakousko-Uhersku.

Když Jsem po třech desetiletích poctěné práce méru v Bosně a Hercegovině rozšířil Svoje vládařská práva na tyto země, vyvolalo toto Moje opatření v království srbském, jehož práva nížadným způsobem nebyla porušena, výbuchy nevázané naruživosti a nevrozhovněnější nenávisť. Moje vláda užila tenkrát krásného práva strany silnější a žádala v nejkrajnější shovívavosti a dobrovtivosti na Srbsku toliko, aby snížilo počet svého vojska na stav míru a slibilo, že budoucne setrvá na dráze míru a přátelství.

Týmž duchem umírněnosti vedem, obmezila se Moje vláda, když Srbsko před dvěma lety nacházelo se v boji s tureckou říší, na hájení nejdůležitějších životních podmínek mocnářství. Tomuto jednání děkovalo Srbsko v první řadě, že dosáhlo účelu války.

Nadeje, že srbské království ocení shovívavost a mírumilovnost Mě vlády a že dostojí svému slovu, se nesplnila. Stále výše slehá plamen nenávisť proti Mne a Mému domu, stále otevřeněji vystupuje snaha, nerozlučná území Rakousko-Uherska násilně odtrhnouti.

Zločinné račení sahá přes hranice, aby na jinověhodu mocnářství podkopalo základy státního pořádku, aby lid, jenž Jsem v otcovské lásce věnuji Svoji plnou péči, zviklala v jeho věrnosti k panovníckému domu a vlasti, aby svedlo dospívající mládež a podněcovalo ji ke zločinným skutkům arozumu a velezrády. Řada vražedných útoků, s rozmyslem připravované a provedené spiknutí, jehož hrozny zdar Mne a Moje věrné národy v srdce zasáhl, jest daleko viditelnou krvavou stopou oněch tajných pletich, které ze Srbska byly zahájeny a řízeny.

Tomuto nesnesitelnému račení musí se učiniti přítrž, ustávicí vyzyvatost Srbska musí se ukončiti, má-li čest a vážnost Mého mocnářství zůstati neporušena a jeho státní, hospodářský a vojenský rozvoj býti ušetřen stálých záchrvěv.

Marné podnikla Moje vláda ještě poslední pokus, dosáti tohoto cíle prostředky míru, polnouti Srbsko vážným napomenutím k obratu.

Srbsko odušito umírněné a spravedlivé požadavky Mě vlády a odepřelo dostáti povinností, jichž splnění v životě národů a států jest přirozeným a nutným základem míru.

A tak Jsem nucen přikročiti k tomu, aby se moci obrání opatřily nezbytné záruky, které mají zabezpečiti Mým státním pokoj uvnitř a trvalý mír na venek.

V této vážné chvíli Jsem si plně vědom celého dosahu Svého rozhodnutí a Stě zodpovědnosti před Všemohoucím. Vše jsem prozkoumal a uvážil.

S klidným svědomím nastupuji cestu, kterou Mě povinnost vyžaduje.

Společím na Svoje národy, kteří ve všech bouřích vždy v jednotě a věrnosti kolem Mého trůnu se seřadili a pro cest, velikost a mne vlasti k nejtěžším obetem vždy byli ochotni.

Společím na statečnou, obětavým nadšením nuplnou brannou moc Rakousko-Uherska.

A důvěruji ve Všemohoucího, že Mým zbraním dopřeje vítězství.

František Josef V. R.

Stürgkh V. R.

Hrabě Berchtold se ocitl v sevření generality, odvolat mobilizaci se už nedalo. Ve hře byla prestiž rakousko-uherského mocnářství, silně nahlodaná nečinností v balkánských válkách 1912/1913. Ministr zahraničí neposlouchal varování z Londýna, kde britský ministr zahraničí upozorňoval velvyslance Alfreda Mensdorff-Pouillyho, že válka na Balkáně může vyvolat rozsáhlý válečný konflikt. Přestože hrabě Berchtold cítil, že ani Berlín jednoznačně nepodporuje rakousko-uherské požadavky vůči Srbsku, odjel za Františkem Josefem do Ischlu s návrhem manifestu, připraveným v prezidiu předlitavské ministerské rady a vyhlášujícím válku Srbsku.

Císař s podpisem váhal... Podléhal čítankovému příměru, jenž ho nazýval „knížetem míru“. Převládl v něm „nejvyšší vojenský pán“, za kterého se pokládal. Avšak nakonec podepsal. „Milý hrabě Stürgkhu,“ začínal úvodní řádek manifestu, jímž se císař obracel ke svým národům. „Bylo mým nejvroucnějším přáním, abych léta, která z Boží milosti jsou Mi ještě dopřána, mohl zasvětit dílu míru a uchránil Svoje národy před těžkými oběťmi a břemeny války. V radě Prozřetelnosti bylo jinak rozhodnuto.“

Věta po větě, odstavec za odstavcem popisoval rakouský císař mírumilovný přístup, který mocnářství volilo vůči Srbsku v uplynulých desetiletích: „Týmž duchem umírněnosti vedena, obmezila se Moje vláda, když Srbsko před dvěma lety nacházelo se v boji s tureckou říší, na hájení nejdůležitějších životních podmínek mocnářství. Tomuto jednání děkovalo Srbsko v první řadě, že dosáhlo účelu války.“ Císařovy naděje balkánské království nenaplnilo a manifest přechází do útočné fáze: „Stále výše šlehá plamen nenávisti proti Mně a Mému domu, stále otevřeněji vystupuje snaha, nerozlučitelná území Rakouska-Uherska násilně odtrhnouti. – Marně podnikla Moje vláda poslední pokus dosíci tohoto cíle prostředky míru, pohnouti Srbsko vážným napomenutím k obratu,“ popisuje autor manifestu rakousko-uherské ultimátum z 23. července 1914. „Srbsko odmítlo umírněné a spravedlivé požadavky Mé vlády...“, a další věty už padaly jako kladivo na kovadlinu: „A tak jsem nucen přikročiti k tomu, aby se mocí zbraní opatřily nezbytné záruky, které mají zabezpečiti Mým národům pokoj uvnitř a trvalý

Když takřka čtyřiaosmdesátiletý císař František Josef I. vyhlášoval válku Srbsku, mohl sotva tušit, že se jejího konce nedočká. A že monarchie nebude za několik málo let existovat...